

КРИТЕРІЇ ТА РІВНІ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ ДИФЕРЕНЦІЙОВАНОГО ПІДХОДУ В НАВЧАННІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

*Прокоф'єва Марина Юрійвна,
кандидат педагогічних наук, доцент
Республіканський вищий навчальний заклад
«Кримський гуманітарний університет» (м. Ялта)*

Постановка проблеми. Провідними напрямками поступу, які, визначаючи загальноосвітні тенденції розвитку освіти XXI ст., забезпечать подальший прогрес сучасної цивілізації, є гуманізація і гуманітаризація освіти, формування єдиного освітнього простору в Європі, перехід до інноваційного навчання і безперервної освіти. Ставши новітніми орієнтирами освітньої політики України, ці тенденції спричинили комплекс вимог до професійних і особистісних якостей педагога та обумовили необхідність переорієнтації педагогічної освіти на виховання фахівця нової генерації.

На законодавчому рівні нові підходи до професійної підготовки майбутніх освітян знайшли відображення в Національній доктрині розвитку освіти (2002 р.), законах України “Про освіту” (1999 р.), “Про вищу освіту” (2002 р.), Державній програмі “Вчитель” (2002 р.). У цих та інших нормативних актах наголошується на необхідності підготовки вчителя як високопрофесійного фахівця, зорієнтованого на особистість дитини, здатного до захисту її інтересів, розвитку і збереження її індивідуальності, спроможного до ефективної професійної діяльності на засадах гуманістичної педагогіки. Особлива увага сьогодні приділяється професіоналізму фахівця з початкової освіти: його професійним знанням, умінням, педагогічній культурі, особистісному та професійному розвитку й саморозвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблеми готовності вчителя початкових класів до професійної діяльності у цілому присвячені наукові розробки Н. Бібік, В. Бондаря, Н. Глузман, Н. Кічук, Л. Коваль, С. Мартиненко, О. Савченко, Л. Хомич та ін. Особливої актуальності сьогодні набуває питання формування готовності майбутнього вчителя початкових класів до реалізації диференційованого підходу в навчанні молодших школярів. Проведений аналіз (Є. Барбіна, І. Богданова, О. Борзенкова, В. Гриньова, К. Дурай-Новакова, Е. Карпова, Н. Кічук, А. Линенко, О. Мороз та ін.) свідчить про значну увагу дослідників до питання обґрунтування критеріїв і показників ефективності професійного навчання. Не заперечуючи доцільності й інформативності означених критеріїв у цілому, ми вважаємо, що вони мають загальний характер і не дозволяють повною мірою виявити специфіку сформованості саме готовності вчителя початкових класів до реалізації диференційованого підходу в навчанні молодших школярів.

Мета статті полягає у визначенні критеріїв та рівнів готовності майбутніх учителів початкових класів до реалізації диференційованого підходу в навчанні молодших школярів.

Виклад основного матеріалу. Аналіз і узагальнення відповідних підходів із загальнонаукових джерел, педагогіки вищої школи, дидактики дозволяє робити висновок про досить значну складність визначення поняття „готовність майбутнього вчителя до реалізації диференційованого підходу в навчанні молодших школярів”, яку ми розуміємо як систему, тобто як безліч взаємодіючих між собою елементів, які мають ту чи іншу впорядкованість і володіють відносно стійкою єдністю, що характеризується внутрішньою цілісністю, яка виражається у відносній автономності поведінки та / або існування.

Опираючись на наукові дослідження, ми виділяємо такі складові готовності майбутнього вчителя початкових класів до реалізації диференційованого підходу в навчанні молодших школярів, як особистісна готовність, науково-теоретична та практична готовність.

Особистісна готовність передбачає сукупність власних якостей і здібностей особистості, спрямованих в майбутньому на ефективну педагогічну діяльність, науково-теоретична – наявність відповідного обсягу психолого-педагогічних, фундаментальних, методичних знань у світлі особистісної орієнтації й технологізації навчального процесу, а практична – наявність сформованих на відповідному рівні професійних умінь і навичок для ефективного впровадження диференційованого підходу в навчанні молодших школярів.

Готовність майбутнього вчителя початкової школи до реалізації диференційованого підходу в навчанні молодших школярів – це складне, динамічне, цілісне особистісне утворення, що представляє єдність мотиваційно-ціннісного, змістово-гностичного, процесуального, дослідницько-рефлексивного компонентів, професійних якостей і здібностей, наявність і ступінь сформованості яких забезпечують результативність виховання, освіти і навчання молодших школярів.

Виходячи з вищесказаного, ми виокремили компоненти, розробили критерії готовності майбутніх учителів початкових класів до реалізації диференційованого підходу в навчанні молодших школярів, визначили їх показники та індикатори, виділили та охарактеризували рівні готовності.

До *мотиваційно-ціннісного компонента* готовності студентів ми відносимо: сформованість мотивації до забезпечення диференційованого підходу у навчанні молодших школярів, розвиненість гуманістичної спрямованості, показником якої є світоглядні установки, ціннісні орієнтації, педагогічні цінності.

Наступним компонентом, який ми вирізняємо у структурі готовності майбутнього вчителя до реалізації диференційованого підходу у навчанні молодших школярів, є *змістово-гностичний компонент*, до складових якого включаємо володіння системними знаннями про диференціацію навчання, розвиненість професійно-педагогічної свідомості, мислення. Оцінювання сформованості змістово-гностичного компонента передбачає визначення результатів ефективності та якості засвоєних студентами теоретичних знань соціально-історичних передумов та теоретико-педагогічних аспектів виникнення та перспективного розвитку ідеї диференціації в освіті; сутності диференціації освіти (процесуальний аспект, результативний аспект); основних підходів до проблеми вивчення індивідуально-психологічних особливостей учнів та їх груп: класифікація та характеристика вивчення особистості дітей; їх індивідуально-психологічні особливості, шляхи виокремлення особливостей учнів та їх теоретичне обґрунтування; основних засобів, видів, способів, методів, технологій реалізації диференційованого підходу в навчанні; проблем і труднощів реалізації даного підходу.

Далі у структурі готовності майбутнього вчителя до реалізації диференційованого підходу у навчанні молодших школярів вирізняємо *процесуальний компонент*, складниками якого вважаємо інтегративні вміння, набуті студентами у процесі теоретичної та практичної підготовки під час опанування змісту психолого-педагогічних та фахових дисциплін, самостійної діяльності у період педагогічних практик: оперативно розробляти зміст диференційованого навчання, його методичне забезпечення; встановлювати рівень розвитку пізнавальних можливостей і здібностей учнів; виділяти індивідуально-психологічні особливості учнів; реалізовувати принцип диференційованого підходу в процесі спільної творчої діяльності вчителя та учня; володіти комплексом інформативних методик, що дозволяють реалізовувати диференційований підхід; застосовувати методики виявлення рівнів розвитку учнів; співвідносити теоретичний стан

проблеми диференційованого навчання з практичним; використовувати творчий стиль діяльності при реалізації диференційованого підходу; використовувати основні форми, методи, засоби реалізації диференційованого підходу; використовувати нові технологічні методи перевірки і оцінки знань учнів в умовах диференційованого підходу. Критерієм компоненту є якість оволодіння системою умінь у сфері реалізації диференційованого підходу в навчанні молодших школярів.

Рефлексивно-оцінний компонент визначається ступенем формування у студентів умінь аналізувати навчально-виховний процес в дидактичному, психологічному, методичному аспектах з урахуванням реалізації диференційованого підходу; регулярно свідомо здійснювати рефлексивну діяльність; проводити коригування власної діяльності; передбачає систематичність моніторингу знань, умінь, навичок студентів; аналіз і корекцію змісту та технології, форм, методів, методики викладання дисциплін психолого-педагогічного циклу.

Інтегральну готовність майбутніх учителів початкових класів до реалізації диференційованого підходу в навчанні молодших школярів було визначено за такими складовими узагальненими показниками (табл. 1):

Дані показники в реальному навчальному процесі не ізольовані один від одного, а взаємопов'язані у різних можливих поєднаннях.

На основі аналізу наукової літератури, специфіки професійної діяльності вчителя початкової школи та вимог до особистості сучасного вчителя були визначені рівні, які характеризують сформованість основних компонентів готовності майбутніх учителів початкової школи до реалізації диференційованого підходу в навчанні молодших школярів: адаптаційний, елементарний, частково-пошуковий, творчо-дослідницький. Рівні готовності майбутніх учителів початкових класів представлено в табл. 2.

Таблиця 1

Критерії та показники сформованості компонентів готовності майбутніх учителів початкових класів до реалізації диференційованого підходу в навчанні молодших школярів

Компоненти	Критерії	Показники
Мотиваційно-ціннісний	Сформованість мотивації до реалізації диференційованого підходу в навчанні	Розвиненість, міцність, стійкість, осмисленість мотивів професійно-педагогічної діяльності
Змістово-гносичний	Володіння системними знаннями про диференціацію навчання	Повнота, цілісність, глибина, системність психолого-педагогічних знань
Процесуальний	Якість оволодіння системою умінь у сфері реалізації диференційованого підходу	Комплексність, систематичність, гнучкість, самостійність педагогічних умінь з реалізації диференційованого підходу в навчанні молодших школярів
Рефлексивно-оцінний	Здатність до педагогічної рефлексії діяльності щодо реалізації диференційованого підходу в навчанні молодших школярів	Адекватність, якість, надситуативність, діалектичність умінь і навичок самоаналізу, самоконтролю, саморегулювання

Таблиця 2

Характеристика рівнів готовності до реалізації диференційованого підходу в навчанні молодших школярів

Рівні	Показники
<i>Сформованість мотивації до реалізації диференційованого підходу в навчанні молодших школярів</i>	
Творчо-дослідницький	Студент має стійке бажання розв'язувати психолого-педагогічні проблеми; у студента відзначається гармонійність зовнішньої й внутрішньої мотивації забезпечувати диференційований підхід в навчанні молодших школярів; позитивне ставлення до навколишньої дійсності; мислення категоріями успіху; усвідомлення особливостей реалізації гуманістичних цінностей у власному житті та професійній діяльності. Проявляється інтерес до вирішення всіх типів задач. Проявляється активність, самостійність, зацікавленість як у процесі вибору задачі, так і в процесі її вирішення.
Частково-пошуковий	Студент виявляє сталий інтерес до педагогічної професії; має стійке бажання розв'язувати психолого-педагогічні проблеми; студент виявляє сталість і незалежність вияву гуманістичних цінностей, закріпленість їх у тактиці й стратегії життя і професійної діяльності; постійно демонструє позитивне ставлення до навколишньої дійсності й мислення категоріями успіху; у студента сформовані загальнолюдські духовно-моральні цінності.
Елементарний	Студент виявляє інтерес до педагогічної професії, бажання розв'язувати психолого-педагогічні проблеми; виявляє позитивне ставлення до навколишньої дійсності, намагається мислити категоріями успіху; частково налаштований на реалізацію диференційованого підходу в навчанні молодших школярів.

Адаптаційний	Усвідомлення необхідності придбання теоретичних знань у досліджуваній області як засобу вирішення професійно-педагогічних завдань і завдань. На цьому рівні у студента майже відсутня мотивація до реалізації диференційованого підходу в навчанні молодших школярів. Недостатньо розвинена гуманістична спрямованість.
<i>Володіння системними знаннями про диференціацію навчання</i>	
Творчо-дослідницький	Студент виявляє індивідуальну активність та сталий інтерес до теоретичних знань про сутність, зміст, ознаки, складові, механізми диференційованого навчання; отримання теоретичних знань із прогресивного вітчизняного та зарубіжного педагогічного досвіду; глибоко володіє психолого-педагогічними знаннями про сутність і закономірності психологічного розвитку учнів молодшого шкільного віку, провідних чинників, умов та механізмів навчання молодших школярів; виявляє здатність до поєднання суперечностей; уміння системно осмислювати педагогічні явища та ситуації; здатність швидко продукувати велику кількість ідей; здатність швидко переключатися та знаходити нестандартні рішення. Наявний фонд знань з проблеми доповнюється за рахунок знань міждисциплінарного характеру, що сприяють цілісному сприйняттю даної проблеми.
Частково-пошуковий	Фонд знань включає в себе не тільки факти, а й поняття, гіпотези, концепції. При описі проблеми факти перекладаються на мову педагогічних понять, і на цій основі вирішуються задачі. Студент усвідомлює важливість та виявляє сталий інтерес до теоретичних знань про сутність, зміст, ознаки, складові, механізми диференційованого навчання; виявляє інтерес до поглиблення вже отриманих теоретичних знань із прогресивного вітчизняного та зарубіжного педагогічного досвіду; виявляє здатність до поєднання суперечностей; уміння системно осмислювати педагогічні явища та ситуації; глибоко володіє психолого-педагогічними знаннями про сутність, закономірності психологічного розвитку учнів молодшого шкільного віку, провідних чинників, умов та механізмів навчання та виховання молодших школярів. Студент відповідає правильно, достатньо обгрунтовано. Вміє самостійно аналізувати, робити висновки.
Елементарний	Студент усвідомлює важливість та виявляє інтерес до теоретичних знань про сутність, зміст, ознаки, складові, механізми диференційованого навчання; володіє психолого-педагогічними знаннями про сутність і закономірності психологічного розвитку учнів молодшого шкільного віку, провідних чинників, умов та механізмів навчання молодших школярів. Студент відповідає правильно, але недостатньо обгрунтовано. Вміє аналізувати, робити висновки за допомогою інструкцій викладача. Характерно знання індивідуальних особливостей учнів, що роблять істотний вплив на успішність навчання, а також можливостей їх урахування та формування при здійсненні диференційованого підходу.
Адаптаційний	Знання являє собою опис фактів, не переведених на мову педагогічних категорій. Знання про індивідуально-типологічні особливості учнів носять розрізнений характер. Вирішуються задачі «за зразком». Робляться спроби постановки задач на основі власних знань в області досліджуваної проблеми. Завдання, пов'язані з перенесенням методолого-теоретичних знань на методико-технологічні, вирішуються слабо.
<i>Якість оволодіння системою умінь у сфері реалізації диференційованого підходу</i>	
Творчо-дослідницький	Ступінь оволодіння виражена яскраво. Охоче і продуктивно продукує нові ідеї в області реалізації диференційованого навчання. Використовує педагогічні технології і поєднує їх елементи з урахуванням індивідуально-типологічних особливостей учнів. Студент виявляє творчу активність у проектуванні навчально-виховного процесу на засадах диференційованого підходу, використовуючи прогресивний педагогічний досвід з проблеми; вільно підбирає форми, методи, прийоми диференційованого навчання у початковій школі; виявляє систематичність та послідовність педагогічних дій, творчий підхід у розв'язанні виявлених проблем; нестандартність рівень і дій; варіативність і змішуваність дій залежно від умов, обставин; незалежність від зовнішнього керівництва, потреба лише в консультативній допомозі.
Частково-пошуковий	Використання засобів, форм, методів, педагогічних технологій носить стійкий характер. Майбутній фахівець в

	достатній мірі здатний визначати динаміку навчальної діяльності школярів, виявляє систематичність та послідовність педагогічних дій, творчий підхід у розв'язанні виявлених проблем. Роль викладача – інструктивна.
Елементарний	У студента достатньо сформовані вміння проектувати навчально-виховний процес на диференційованого підходу, підбирати оптимальні форми, методи, прийоми для реалізації диференційованого підходу в навчанні молодших школярів. Студент володіє вміннями конструювати навчальні матеріали, засоби навчання, засоби надання допомоги при диференційованому навчанні, а також розробляти фрагменти уроків на основі врахування і формування індивідуально-типологічних особливостей учнів.
Адаптаційний	Використання засобів, форм, методів, педагогічних технологій носить неефективний і непланомірний характер. Слабо визначає динаміку навчальної діяльності школярів. Великі труднощі викликають моменти, пов'язані з контрольно-корекційною функцією. Студент потребує організаційно-методичної допомоги.
<i>Здатність до педагогічної рефлексії діяльності щодо реалізації</i>	
Творчо-дослідницький	Спрямованість своєї діяльності на рефлексію, саморозвиток, акумулювання професійного досвіду впровадження особистісно зорієнтованого навчання в початкову освіту.
Частково-пошуковий	Ступінь оволодіння середня. Студент здатний в деяких випадках прогнозувати результати взаємодії з учнем. Навчальні ситуації, пов'язані з елементами новизни і творчості, що вимагають передбачення, аргументації, нестандартних рішень, в цілому утруднені не викликають.
Елементарний	Позитивне ставлення до саморозвитку та самовдосконалення своєї професійної діяльності.
Адаптаційний	Ступінь оволодіння мінімальна. Відсутнє педагогічне передбачення, прогнозування результатів взаємодії вчителя і учня.

Висновки. Відповідно до мети і завдань нашого дослідження, на основі аналізу психолого-педагогічної, методичної літератури визначено й обґрунтовано основні критерії та показники сформованості готовності вчителів початкових класів до реалізації диференційованого підходу в навчанні молодших школярів. Ступень обґрунтованості критеріїв і показників сформованості кожного компонента готовності є підставою для таких її рівнів у студентів – майбутніх учителів початкових класів: адаптаційний, елементарний, частково-пошуковий, творчо-дослідницький.

Подальші розвідки будуть спрямовані на визначення педагогічних умов ефективного формування готовності майбутніх учителів початкових класів до реалізації диференційованого підходу в навчанні молодших школярів.

Резюме. У статті висвітлено проблему формування готовності майбутніх учителів початкових класів до реалізації диференційованого підходу в навчанні молодших школярів. Розглянуто сутність поняття “готовність вчителя початкових класів до реалізації диференційованого підходу в навчанні молодших школярів”. Охарактеризовано критерії та показники, визначено рівні готовності. **Ключові слова:** готовність реалізації диференційованого підходу в навчанні молодших школярів, критерії та рівні готовності.

Резюме. В статье рассматривается проблема формирования готовности будущих учителей начальных классов к реализации дифференцированного подхода в обучении младших школьников. Рассмотрена сущность понятия “готовность учителя начальных классов к реализации дифференцированного подхода в обучении младших школьников”. Охарактеризованы критерии и показатели, определены уровни готовности. **Ключевые слова:** готовность к реализации дифференцированного подхода в обучении младших школьников, критерии и уровни готовности.

Summary. The problem of formation of readiness for future primary school teachers to implement a differentiated approach in teaching younger students is solved in the article. The essence of the concept of “the readiness of primary school teachers to implement a differentiated approach in teaching younger students” is analyzed. Described criteria and indicators defined levels of readiness. **Keywords:** readiness to implement a differentiated approach in teaching younger students, criteria and levels of readiness.

Література

1. Глузман Н. А. Методико-математична компетентність майбутніх учителів початкових класів: [монографія] / Н.А. Глузман. – К.: ВИЩА ШКОЛА – XXI, 2010. – 407 с.
2. Коваль Л. В. Професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи: технологічна складова: [монографія] / Л. В. Коваль. – Донецьк: Юго-Восток, 2009. – 375 с.
3. Мороз О.Г. Підготовка майбутнього вчителя: зміст та організація / О.Г.Мороз, В.О. Сластьонін, Н.І. Філіпенко – К.: ІЗМН, 1997. – 168 с.
4. Савченко О. Якість початкової освіти: сутність і чинники впливу / О. Савченко // Початкова школа. – 2009. – № 8. – С. 1–6.
5. Хомич Л.О. Професійно-педагогічна підготовка вчителя початкових класів: [монографія] / Л.О. Хомич. – К.: Магістр-S, 1998. – 201 с.